

George (Pascal Duquennes) är en ung man med Downs syndrom som rymt från sitt vårdhem. I den franska filmen Den åttonde dagen möter han Harry (Daniel Auteuil), en stressad försäljare med familjeproblem.

Film och utvecklingsstörning

Schablonbilder av män med lindrig utvecklingsstörning

Av Hans Hallerfors

Utvecklingsstörning har ersatt blindhet som det vanligaste funktionshindret på film. Det var länge sedan man såg en stackars vacker, blind och värnlös flicka som ovetande utsattes för hemska faror innan hon hamnade i hjältens armar. Idag är det mer action i deckarna. Däremot har olika funktionshinder blivit vanliga i relationsdramerna. Och mest frekvent är utvecklingsstörning och/eller autism.

Den utvecklingsstörde som mer genuin och äkta

Filmerna om den stressade karriärmänniskan som möter en genuin och spontan manlig person med utvecklingsstörning och därigenom kommer till insikt om de viktiga värdena i livet har avlöst varandra. Det började med Rain Man 1988, där den stressade karriäristen Charlie Babbit (Tom Cruise) möter sin bror Raymond (Dustin Hoffman) som sitter inspärrad på en anstalt. Raymond, som är en autistisk särpling, har ärvt hela förmögenheten efter deras far och den vill Charlie komma åt eftersom han har det minst sagt trassligt med ekonomin. Charlie rövar med sig Raymond från anstalten och de båda ger sig ut på en resa där de efter diverse förvecklingar hittar fram till något slags broderskärlek. Filmen fick flera Oscars mycket tack vara Dustin Hoffmans fantastiska skådespelarinsats.

Den franska filmen Den åttonde dagen är en moralitet i samma fack. George är en ung man med Downs syndrom som rymt från sitt vårdhem. Personer med Downs syndrom kallades förr för mongolida vilket Georg tagit fasta på när han drömmer om hur mongolerna rider fram över stäppen. Harry är en stressad försäljare med familjeproblem. De möts när Harry råkar köra över Georges hund. George är till en början mycket upprörd men utser Harry till sin vän och Harry förbarmar sig över den unge mannen och lär sig samtidigt att inse de verkliga värdena i livet. På en punkt skiljer sig denna film från nästan alla de övriga filmerna: Skådespelaren som spelar George har Downs syndrom också i verkligheten, i de övriga filmerna är det så gott som alltid en "normalbegåvad" person som spelar utvecklingsstörd.

Även i den danska dogma-filmen Mifune är det mötet mellan den stressade konsulten Kresten och hans bror Rud (som har en lindrig utvecklingsstörning) som skapar spänning. Kresten vill egentligen inte veta av sin bakgrund på den lolländska landsbygden, men när hans far dör (på Krestens bröllopsnatt!) så tvingas han åka tillbaka till fädernegården. Han annonserar efter en hushållerska som ska ta hand om brodern. Hon visar sig vara en före detta prostituerad med hjärtat på rätta stället och filmen utvecklar sig till en ganska burlesk och härlig historia!

I filmen I am Sam spelar Sean Penn en pappa med utvecklingsstörning vars dotter ska omhändertas .

Temat med den stressade karriäristen som får fatt i sig själv genom samvaron med den utvecklingsstörde går igen i Hollywoodfilmen I am Sam där Sean Penn spelar en pappa med utvecklingsstörning vars dotter ska omhändertas. Sam får hjälp av den motvilliga stjärnadvokaten Rita (Michelle Pfeiffer) vars make bedrar henne och vars son hon aldrig har tid med. Begreppet "intelligensålder" spelar en central roll i denna film. Sam sägs stå på en 7-årings nivå. Vilket innebär att han och dottern Lucy har en sockersöt och rosaskimrande samvaro tillsammans ända till dess Lucy börjar skolan. Enligt filmens experter och socialarbetare har hon då vuxit förbi sin fars "mentala ålder". En så förenklad beskrivning av begåvningshandikappet är naturligtvis alldeles uppåt väggarna eftersom den inte räknar med den känslomässiga utvecklingen och de erfarenheter man skaffar sig under ett långt liv. Begreppet "intelligensålder" ifrågasätts aldrig i filmen. Istället tar den fasta på motsättningarna mellan Sams och stjärnadvokaten Ritas liv och hur Rita till sist genom samvaron med Sam hittar tillbaka till sig själv. Även för Sam och Lucy och hennes nya fosterföräldrar löser sig allt till slut och alla samlas vid fotbollsplanen för att beskåda hur Lucy gör mål. Inte ett öga är torrt och "happy end" tack vare Sams oförstörda godhet. Om det inte hade varit för det fantastiska skådespeleriet, för den underfundiga dialogen och för att Sam ändå, till största delen, blir skildrad på sina egna villkor, så hade det varit en hopplös film. Nu är det en höjdare, väl i nivå med Rain Man.

Johnny Depp spelar Gilbert som tar hand om sin utvecklingsstörde och autistiske lillebror Arnie (Leonardo DiCaprio) i filmen Gilbert Grape av Lasse Hallström.

Den utvecklingsstörde som speciellt god

Trots goda ansatser så är ändå den utvecklingsstördes uppgift i filmerna för det mesta att vara ett slags katalysator som lockar fram det goda i sin omgivning. Utvecklingsstörningen - detta allvarliga funktionshinder - ska på något underligt sätt förvandla personligheten så att man blir en godare människa. Mer spontan, ärlig och äkta. En sådan film i kvadrat är Radio. Den handlar om relationen mellan en tränare i amerikansk fotboll på en gymnasieskola i en liten stad i delstaten South Carolina och Radio - en svart utvecklingsstörd pojke. Radio får vara med på fotbollsträningen. Trots att omgivningen reagerar med fördomsfulla protester, övergrepp och ren ondska så vinner ändå till slut Radio allas hjärtan, blott och bart genom sitt oförstörda sinnelag och sin godhet. Filmen sägs bygga på en verklig historia men den har definitivt tvättats ett par omgångar för mycket i den Hollywoodska drömfabriken och blivit för sentimental och hjärtnipande för min smak.

I den engelska filmen Shooting fish finns en variant på samma tema. Här får de utvecklingsstörda bli själva objektet för huvudpersonernas godhet. Hjältarna Dylan och Jez är två barnhemspojkar som vuxit upp och nu lever på att bedra sin omgivning på olika smarta sätt. När de slår sig samman med vackra studenten Georgie blir inget riktigt som de har tänkt sig, Hon har en syster som bor på vårdhem och så småningom är det naturligtvis där som pengarna hamnar. En Robin Hood-historia som slutar i idel solsken utanför vårdhemmet. Suck.

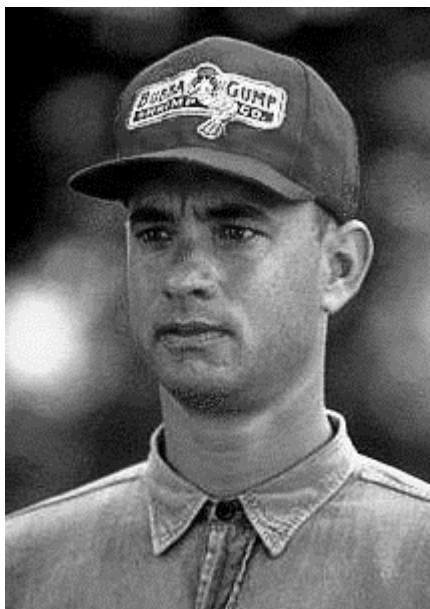
Den utvecklingsstörde som anarkist

Lars von Triers film Idioterna är en problematisk film, inte bara på grund av det provocerande namnet. Ett gäng ungdomar som tröttnat på Svensson-livet spelar utvecklingsstörda och bakom denna förklädnad får de utlopp för alla de galna idéer och vilda infall som de bär på. De bor i en "gruppbostad", åker omkring i buss med sina vårdare och betar sig precis så anarkistiskt och galet som man förstår att de längtat efter att få göra. Utvecklingsstörningen blir den perfekta förklädnaden. Upptågen skildrar allt från ett farsartat studiebesök på en fabrik till gruppsex med

inhyrd porrskådis.

Jag kan känna igen det där, i min ungdom tyckte jag verkligen att personer med utvecklingsstörning var de riktiga anarkisterna: "dom kunde man minsann inte ställa i en postkö" (det var på den tiden det fanns postköer). Och den villfarelsen kunde man leva i tills den dagen personer med utvecklingsstörning fick möjlighet att skapa sina egna liv. Då var det självfallet Svensson-livet som gällde. Att få vara normal och få slippa att stå utanför. Som ung är det lätt att identifiera sig med utvecklingsstördas utanförskap och utsatthet. Man längtar ut från disciplinering och insnöat vardagsliv. Problemet är att den grupp man identifierar sig med ingenting hellre vill än att få gå i den andra riktningen, in mot vardagsliv och normalitet. En paradox som Idioterna självfallet undviker att diskutera. Därmed säger filmen ingenting om hur det är att vara utvecklingsstörd, men desto mer om hur det är att vara Lars von Trier.

Även i TV-serien Riket, som också finns som hyrfilm, har von Trier använt sig av två personer med funktionshinder som viktiga biroller. Två ungdomar, en man och en kvinna (!) med Downs syndrom står i disken, längst ner i den jättelika sjukhusbyggnaden. Medan de arbetar kommenterar de alla de hemlighetsfulla och stundtals bisarra händelser som utspelar sig på Rikshospitalet. Det är som om de två sitter inne med övernaturliga insikter som gör det möjligt för dem att se igenom sjukhusets tjocka väggar. Det känns lite unket.

Tom Hanks som Forrest Gump

Forrest Gump och Höjdhopparen

Det finns några filmer där personer med utvecklingsstörning skildras rakt upp och ned utan att de behöver fungera som katalysatorer för stressade karriäristers längtan efter ett annat, naturligare liv eller som ägare av övernaturliga krafter. En sådan film är - med viss reservation för det övernaturliga - Forrest Gump. Forrest (Tom Hanks) går rakt igenom tre omvälvande decennier i USA:s historia och utan att egentligen förstå sin roll spelar han den väl. I såväl vietnamkriget som Ping-Pong-diplomatin med Kina och jogging-eran och IT-boomen deltar Forrest på sitt säregna och övertygande sätt. Och även om jag aldrig mött (och antagligen aldrig kommer att möta) någon som Forrest Gump så vill man ändå gärna hoppas att han finns. Filmen fick många välförtjänta Oscar.

En svartare svensk variant på samma tema är Lars Molins Höjdhopparen med den geniale Asko

Sarkola i rollen som den egensinnige Pinnen. Han är en man med lätt utvecklingsstörning som bland annat begåvats med en enastående förmåga att hoppa högt. Filmen driver tröfsäkert med idrottens rekordhets och den känns både obehaglig och tyvärr inte helt igenom osannolik.

Den utvecklingsstörde som offer för ondska

I filmen Den enfaldige mördaren av Hans Alfredsson är fabrikör Höglund (Hans Alfredsson) ondskan personifierad på skåneslätten under det naziinfluerade 30-talet. Den harmynte Sven (Stellan Skarsgård) blir ett av hans offer. När modern dör stämplas han som sinnesslö och får bo i en kalvkätte i Höglunds ladugård. Filmen är ett svart ödesdrama där ondskan till slut får sitt rättmätiga straff. En stark film.

Ett annat starkt drama är Gilbert Grape av Lasse Hallström. Gilbert (Johnny Depp) tar hand om sin utvecklingsstörde och autistiske lillebror Arnie och sin kraftigt överviktiga mamma. När Gilbert hittar kärleken slits han mellan sin önskan att ta hand om sin familj och sin längtan efter att få leva ett eget liv. Leonardo DiCaprios porträtt av Arnie borde bara det ha renderat en Oscar.

Elling

Den första filmen om Elling blev en stor succé i både Norge och Sverige. Två män, Elling och Kjell Bjarne flyttar ut i samhället efter att ha levt sina liv på mentalsjukhus. Båda har psykiska funktionshinder men deras problem med att finna sig tillrätta i den nya tillvaron har många likheter med den som personer med lindrig utvecklingsstörning upplevde vid institutionsavvecklingen. Filmen är både rolig och ömsint men uppföljaren, Mors Elling, hade inte de kvalitéerna.

Bara män med lindrig utvecklingsstörning

Av ovanstående genomgång kan man konstatera att det bara är vissa personer med utvecklingsstörning som platsar på film. Alla är män och alla har bara en lindrig eller måttlig begåvningsnedsättning. Man kan verkligen undra över detta: Varför finns ingen enda kvinna med utvecklingsstörning med? Är det för att det finns så få kvinnliga regissörer eller för att kraven på kvinnliga huvudpersoner i filmer är så mycket snävare? Kanske är det så att våra schablonbilder av kvinnlighet och utvecklingsstörning har svårare att mötas? Det kan man undersöka genom att i fantasin sätta in en kvinna med utvecklingsstörning i någon av ovanstående roller.

För det mesta är de bilder av utvecklingsstörningen som tecknas fulla av schabloner och vanföreställningar om vad funktionshindret innebär. Därmed fungerar dessa bilder mer som avspieglingar av våra egna behov av att hitta motbilder mot vissa fenomen i samhället. Att personer med utvecklingsstörning i filmerna blir bärare av så många positiva egenskaper är givetvis bättre än om motsatsen hade varit fallet. Men allra bäst hade varit om de fått komma till tals som de sammansatta individer vi alla är. På rak arm kan jag egentligen bara hitta en film där så är fallet och det är ingen långfilm. Porträttet av Benny i serien Lagens Änglar är fortfarande oöverträffat när det gäller att ge en någorlunda ärlig bild av en person med utvecklingsstörning. Men visst, också han är man och lindrigt utvecklingsstörd.

Filmer:

Rain Man. 1988, USA

Regi: Barry Levinson

Skådespelare: Tom Cruise, Dustin Hoffman, m.fl.

Den åttonde dagen. Frankrike, Belgien, 1996.

Regi: Jaco Van Dormael.

Skådespelare: Pascal Duquennes , Daniel Auteuil m.fl.

Mifune. 1999, Danmark

Regi: Søren Kragh-Jacobsen

Skådespelare: Paprika Steen, Sidse Babett Knudsen, Iben Hjejle, Anders Hove, Jesper Asholt, m.fl.

I am Sam. 2001, USA

Regi: Jessie Nelson

Skådespelare: Michelle Pfeiffer, Laura Dern, Dianne Wiest, Sean Penn, Richard Schiff, m.fl.

Radio. 2003, USA

Regi: Michael Tollin

Skådespelare: Cuba Gooding Jr, Ed Harris, Riley Smith m.fl.

Shooting fish. 1997, England

Regi: Stefan Schwartz,

Skådespelare: Kate Beckinsale, Dan Futterman, Stuart Townsend m fl.

Idioterna. 1998, Danmark

Regi: Lars von Trier

Skådespelare: Paprika Steen, Bodil Jørgensen, Jens Albinus, Louise Hassing, Anders Hove, Nikolaj Lie Kaas, Troels Lyby, Trine Michelsen, Anne-Grethe Bjarup Riis m.fl.

Riket. 1994, Danmark

Regi: Lars von Trier

Skådespelare: Udo Kier, Peter Mygind, Ernst-Hugo Järegård, Ghita Nørby, Kirsten Rolffes, m.fl.

Forrest Gump. USA, 1994.

Regissör: Robert Zemeckis

Manus: Winston Groom, Eric Roth

Skådespelare: Tom Hanks, Gary Sinise, Robin Wright Penn, Mykelti Williamson, Sally Field, Siobhan Fallon m.fl.

Höjdhopparen. 1981, Sverige

Regi: Lars Molin,

Skådespelare: Asko Sarkola, Thomas Nordström, Staffan Hallerstam, Anders Åberg, Carl Billquist, Bertil Nordström, Meta Velander, Anders Nyström, Hans Bendrik, Per Wiklund, Börje Ahlstedt m fl.

Den enfaldige mördaren. 1982, Sverige

Regi: Hans Alfredson

Skådespelare: Stellan Skarsgård, Hans Alfredson, Maria Johansson, Gösta Ekman, Lena Nyman, Lena-Pia Bernhardsson, Lars Amble, Nils Ahlrot, Per Myrberg

Gilbert Grape. 1993, USA

Regi: Lasse Hallström

Skådespelare: Juliette Lewis, Johnny Depp, Leonardo DiCaprio, John C Reilly, Mary Kate Schellhardt, Laura Harrington m.fl.

Elling. 2001, Norge

Regissör: Petter Næss

Skådespelare: Per Christian Ellefsen, Sven Nordin, Per Christensen, Jørgen Langhelle, Marit Pia Jacobsen, Eli Anne Linnestad m.fl.

Mors Elling. 2003, Norge

Regissör: Eva Isaksen

Skådespelare: Grete Nordrå, Per Christian Ellefsen, Helge Reiss m.fl.